

Pregledni rad
Zaprimljeno: 19. travnja 2024.
Prihvaćeno za objavu: 23. listopada 2024.
UDK: 159.922.7:613.81
316.36:613.81
DOI: <https://doi.org/10.31299/ksi.32.2.4>

DJECA RODITELJA S POREMEĆAJEM UZROKOVANIM UPORABOM ALKOHOLA: PREVALENCIJA, ZAŠTITNI ČIMBENICI I RAZVOJNI ISHODI

Vedrana Strmečki

Središnji državni ured za demografiju i mlade, Sektor za demografiju i migracije, Služba za pronatalitetnu i demografsku politiku

Martina Ferić

Laboratorij za preventivna istraživanja (PrevLab),
Sveučilište u Zagrebu Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet

✉ E-mail: vedrana.strmecki1@gmail.com

SAŽETAK

Ciljevi ovog rada su sistematično prikazati (1) prevalenciju djece koja odrastaju u obiteljima u kojima je roditelj razvio poremećaj uzrokovan uporabom alkohola, (2) moguće razvojne ishode te djece te (3) čimbenike koji djecu koja odrastaju u takvom okruženju mogu zaštititi od negativnih razvojnih ishoda. Istraživanja pokazuju kako je prevalencija djece koja odrastaju s roditeljem s poremećajem uzrokovanim uporabom alkohola, visoka. Posljedice su vidljive u gotovo svim sferama života djeteta: od problema s mentalnim zdravljem i akademskim neuspjehom do upuštanja u različita rizična ponašanja te razvoja problema u ponašanju. Također je u radu prikazan pregled istraživanja koja su se bavila identifikacijom čimbenika koji mogu smanjiti razvoj negativnih ishoda kod djece, a rezultati pokazuju da ti čimbenici postoje na individualnoj razini, kao i u različitim okruženjima u kojima dijete odrasta (obitelj, škola, šire okruženje). U radu se razmatraju i izazovi u istraživanjima ovog fenomena kao i mogućnosti prevencije.

Ključne riječi: roditelj s poremećajem uzrokovanim uporabom alkohola, prevalencija, razvojni ishodi djece, zaštitni čimbenici, prevencija

UVOD

U mnogim zemljama konzumacija alkohola dio je kulturalne tradicije. Konzumacija alkohola prisutna je u svim značajnijim trenutcima obitelji (npr. slavlja, sprovodi, obilježavanje važnih godišnjica), a u mnogim obiteljima prisutna je svakodnevno. EUROSTAT (2022) navodi podatak kako je 2019. godine u zemljama Europske unije (EU) 6,5% osoba u dobi od 18 do 64 godina svakodnevno kon-

zumiralo alkohol. Kada se promatraju zemlje članice EU zasebno u istom vremenskom razdoblju i navedene dobne skupine, primjećuje se podatak da je u Hrvatskoj 6,6% osoba svakodnevno konzumiralo alkohol.

Na globalnoj razini, Bryazka i suradnici (2022) za *Global Burden of Disease* (GBD) procjenjuju da je u 2020. godini 1,03 milijarde muškaraca u dobi od 15 godina i više te 312 milijuna žena u dobi od 15 godina i više konzumiralo alkohol u količinama koje premašuju ekvivalent ne-pijenja (prilagođen za svaku regiju, dob i spol).

U mnogim zemljama postoje vrlo tolerantni stavovi oko konzumacije alkohola već u ranoj dobi (adolescencija) što potvrđuju podaci ESPAD istraživanja (ESPAD Group, 2020) s mladima od 15 i 16 godina. Podaci pokazuju da je u Hrvatskoj životna prevalencija pijenja alkohola 90% (mladići 90%, djevojke 89%), mjesečna prevalencija 58% (mladići 61%, djevojke 54%), a prevalencija mjesečne intoksikacije 15% (mladići 16%, djevojke 13%). Kada se govori o mjesečnoj prevalenciji, zapravo se govori o redovitoj konzumaciji alkohola u dobi 15 do 16 godina.

Navedeni podaci govore o visokoj prevalenciji korištenja alkohola u društvu i to od rane razvoje dobi. Pretpostavka je da će značajan broj ljudi koji prekomjerno koriste alkohol razviti problematične obrasce pijenja i alkoholizam. I značajan broj njih će zasnovati svoje obitelji i naći se u ulozi roditelja čime će posljedice korištenja alkohola postati ozbiljnije utječući na cijelu obitelj, uključujući razvojne ishode djece.

Identificirati i procijeniti posljedice uzrokovane prekomjernim pijenjem alkohola kod roditelja nije jednostavno (Moskalewicz i sur., 2016). Naime na njih utječe ne samo količina alkohola koji roditelj konzumira, već i obrasci konzumacije; odnosno posljedice na razvojne ishode djeteta mogu izazvati i povremena roditeljska intoksikacija alkoholom, a ne samo teške i česte epizode opijanja roditelja (Lindgaard, 2008, prema Moskalewicz i sur., 2016). Istraživanja pokazuju da su djeca roditelja koji prekomjerno piju izložena većem riziku za nepovoljne razvojne ishode, kao što su razvijanje nasilnih obrazaca ponašanja (Lakshamma i Kalavati, 2018; Park i Schepp, 2015; Raitasalo i sur., 2019; Solis i sur., 2012), maloljetničke trudnoće (Jokinen i sur., 2021), korištenje sredstava ovisnosti (Bröning i sur., 2012; Klostermann i sur., 2011; Solis i sur., 2012), akademski neuspjeh (Berg i sur., 2016; Park i Schepp, 2015; Solis i sur., 2012), problemi s mentalnim zdravljem (Haugland i sur., 2020; Klostermann i sur., 2011; Park i Schepp, 2015; Solis i sur., 2012) i dugoročno nezaposlenost, odnosno ovisnost o socijalnoj skrbi (Lund i sur., 2015).

Cilj ovog rada je pružiti uvid u prevalenciju djece čiji roditelji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola, istražiti posljedice odrastanja u obiteljima u kojima roditelj ima poremećaj uzrokovan uporabom alkohola te analizirati razvojne ishode za tu djecu. Rad također obuhvaća istraživanja koja su identificirala zaštitne čimbenike koji mogu podržati pozitivan razvoj djece koja odrastaju u takvom okruženju te se osvrće na mogućnosti prevencije.

Literatura je pretražena u nekoliko relevantnih baza podataka kako bi se osigurala sveobuhvatnost pregleda. Prilikom pretraživanja korištene su baze podataka: PubMed, Google Scholar, PsycINFO, ERIC (Education Resources Information Center), JSTOR, Research Gate i Blue Prints. Za pretragu su korištene sljedeće ključne riječi: "alcohol use disorder in parent", "children of alcoholic parents", "protective and risk factors among children of alcoholic", "parents with alcohol use disorder". Ci-

ljana skupina obuhvaćena radom su djeca do osamnaeste godine života, s naglaskom na razvoj pojedinih mogućih ishoda u odrasloj životnoj dobi. Za dobivanje podataka na području Republike Hrvatske, odnosno Zagreba, tražen je pristup internim podacima Službe za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti.

PREVALENCIJA DJECE ČIJI RODITELJ IMA POREMEĆAJ UZROKOVAN UPORABOM ALKOHOLA

U klasifikaciji poremećaja uzrokovanih uporabom alkohola, MKB-11 razlikuje termine sindrom ovisnosti o alkoholu (engl. *alcohol dependence*) i štetna uporaba alkohola (engl. *harmful pattern of use of alcohol*), dok DSM-5 koristi širi pojam – poremećaj uzrokovani uporabom alkohola (engl. *alcohol use disorder - AUD*) koji obuhvaća cijeli spektar problema s alkoholom, od blagog do teškog stupnja. Kada je riječ o kriterijima za dijagnozu, MKB-11 zahtijeva prisutnost dvaju ili više ključnih obilježja, uključujući narušenu kontrolu nad konzumacijom, prioritet alkohola u životu te fiziološke promjene poput tolerancije i apstinencijskog sindroma tijekom perioda od najmanje 12 mjeseci, uz mogućnost postavljanja dijagnoze i tri mjeseca nakon kontinuirane uporabe. S druge strane DSM-5 koristi 11 kriterija za dijagnozu poremećaja pri čemu se najmanje dva moraju ispuniti unutar 12 mjeseci, pokrivajući širi spektar ponašanja, uključujući socijalne, psihološke i fiziološke aspekte kao što su želja za konzumacijom, nemogućnost smanjenja unosa, problemi u ispunjavanju obveza i uporaba u rizičnim situacijama. Što se tiče stupnjeva težine, MKB-11 ne diferencira stupnjeve težine poremećaja ovisnosti o alkoholu, već se fokusira na dijagnozu samu po sebi, dok DSM-5 kategorizira poremećaj u tri stupnja težine: blagi (2-3 simptoma), umjereni (4-5 simptoma) i teški (6 ili više simptoma). U pristupu dijagnozi MKB-11 stavlja naglasak na fiziološke aspekte ovisnosti, poput tolerancije i simptoma apstinencije, dok DSM-5 proširuje pojam ovisnosti na cijeli spektar poremećaja povezanih s uporabom alkohola, omogućavajući dijagnosticiranje i blažih oblika ovisnosti.

U radu se koristi termin *poremećaj uzrokovani uporabom alkohola* kako on po DSM-5 obuhvaća cijeli spektar problema s alkoholom, od blagog do teškog stupnja te opisuje širi spektar socijalnih, psiholoških i fizioloških aspekata konzumacije alkohola. Pri prikazu istraživanja, s ciljem vjerodostojnog prikaza rezultata istraživanja, korišteni su termini koje su koristili istraživači.

Moskalewicz i suradnici (2016) daju prikaz istraživanja epidemiologije alkoholizma diljem EU (N=32.927, dob sudionika 18-64 godina) uključujući praćenje prevalencije osoba u EU na koje je utjecala ovisnost o alkoholu ili problematično pijenje značajne odrasle osobe tijekom odrastanja. Rezultati istraživanja pokazuju kako postoji značajna razlika među zemljama EU u pogledu prekomjernog pijenja osoba s kojima su djeca odrastala. Najveća prevalencija zabilježena je kod baltičkih zemalja (Estonija: 36,4% od muškaraca i žena 39,7%; Litva: 38,1% muškaraca i 36,5% žena) i Francuske (30,1% muškaraca i 28,9% žena), dok je prevalencija djece i mladih na koje je utjecalo problematično pijenje druge osobe tijekom odrastanja manje raširen u regijama Južne Europe (Italija: 7,2% muškaraca i 7,8% žena), Španjolska: (13,7% muškaraca, žene: 15,2% žena). Važno je i napomenuti da su u većini zemalja žene češće prijavljivale da su živjele s ovisnikom o alkoholu ili osobom koja je problematično pila. Na subuzorku sudionika iz Republike Hrvatske (n=1.500) rezultati pokazuju kako je ukupno 23% muškaraca i 24% žena imalo iskustvo odrastanja s barem

jednom osobom s poremećajem upotrebe alkohola te je 9% muškaraca i 13% žena navelo da ih je navedena situacija teže pogodila.

Izvješće američke vladine agencije *Substance Abuse and Mental Health Services Administration* (SAMHSA) daje rezultate na temelju podatka prikupljenih od 2009. do 2014. (samoiskaz sudionika istraživanja koji su godinu dana prije intervjua bili evidentirani kao ovisnici na temelju kriterija ovisnosti DSM-a-IV) (Lipari i sur., 2017). Istraživanje je pokazalo da 10% djece živi s barem jednim roditeljem ovisnim o alkoholu. Oko 14% djece živjelo je u kućanstvu s najmanje jednim roditeljem koji je bio ovisan o alkoholu ili drugim sredstvima ovisnosti u proteklih godinu dana, a njih 8,4% je živjelo u kućanstvu sa samohranim roditeljem koji je bio ovisan o alkoholu ili drugim sredstvima ovisnosti. Američko nacionalno udruženje za djecu ovisnika (*National Association for Children of Addiction* – NACoA, 2022) iznosi podatak kako 25% djece živi u obitelji gdje je prisutan roditelj ovisnik o alkoholu ili drugim sredstvima ovisnosti.

Nadalje istraživanje *Childhood Local Data on Risks and Needs* (CHLDRN, 2019) pokazuje kako u Engleskoj 478.000 djece živi s roditeljem ovisnim o alkoholu ili drugim sredstvima ovisnosti. Drugi izvor navodi kako je na liječenju od alkoholizma u 2019./2020. godini u Engleskoj bilo 21% roditelja koji žive s maloljetnom djecom (Public Health England, 2020).

Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“ proveo je 2012. godine istraživanje „Zloupotreba sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske“ koje je između ostalog, istraživalo percepciju problema s konzumacijom alkohola kod članova obitelji (Glavak Tkalić i sur., 2012). U istraživanju je sudjelovao 4.756 sudionika (između 15 i 64 godina). Od ukupnog uzorka njih 16,8% je navelo da je neki član njihove obitelji imao problem s pijenjem alkohola (otac 7,1%, član šire obitelji 2,4%, djed 2,2%, suprug/supruga 1,2%, članovi uže obitelji 0,9%, brat 0,8%). U subuzorku mladih odraslih osoba (između 15 i 34 godina), 17,4% sudionika navodi kako je neki od članova njihove obitelji imao problem s pijenjem alkohola. Rezultati istraživanja također pokazuju da je samo 5% sudionika istraživanja izvijestilo o liječenju od alkoholizma članove obitelji.

Nekoliko godina kasnije, na temelju prethodnog istraživanja, Služba za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti Nastavnog zavoda za javno zdravstvo „Dr. A. Štampar“ provela je novo istraživanje. Sudionici istraživanja bili su mladi korisnici usluga koji se pružaju u okviru Službe (N=272). Cilj istraživanja bio je dobivanje uvida u stvarno stanje roditeljskog pijenja među uključenim mladima (Sabljčić i sur., 2015). Rezultati pokazuju kako je 28,8% sudionika istraživanja nekad pomislilo da njihov roditelj ima problema s alkoholom, a u odnosu na posljedice koje ostavlja roditeljsko pijenje, izvijestili su o problemima sa spavanjem (26% djevojaka i 12% mladića).

Iako nema mnogo istraživanja koja su se bavila prevalencijom djece i mladih koji odrastaju s roditeljem (ili drugim članovima obitelji) koji su ovisni o alkoholu, dostupni podaci pokazuju kako se ta brojka kreće između 7% i 39% u zemljama EU i oko 13% u Hrvatskoj. Kada se govori o percepciji mladih u Hrvatskoj da njihovi roditelji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola, ta brojka raste na oko 30%. Prikazane brojke nisu zanemarive, pogotovo s obzirom na posljedice po razvojne ishode djece koja odrastaju u obitelji u kojoj roditelj ili drugi član obitelji ima problem uzrokovan uporabom alkohola.

RAZVOJNI ISHODI DJECE KOJA ODRASTAJU S RODITELJEM KOJI IMA POREMEĆAJ UZROKOVAN UPOTREBOM ALKOHOLA

Poremećaj uzrokovan uporabom alkohola dovodi do brojnih ozbiljnih posljedica na zdravlje i socijalno funkcioniranje. Posljedice su vidljive i u okruženju obitelji. Juhásová i Balážiová (2021) navode kako poremećaji uzrokovani uporabom alkohola kod roditelja negativno utječu i na partnerski život i na razvoj djece, a Cvančić i Rozika (2017) kako je alkoholizam čest uzrok problema u funkcioniranju obitelji koji vode prema prekidu braka.

Raitasalo i suradnici (2019) ističu kako su mnoga istraživanja dokazala štetne posljedice poremećaja uzrokovanog uporabom alkohola kod roditelja na djecu. Rezultati njihovog istraživanja potvrđuju da djeca čiji roditelji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola imaju veći rizik za razvoj mentalnih i ponašajnih poremećaja, bez obzira na to koliko je ozbiljan problem s alkoholom kod roditelja. Dakle čak iako roditelj ima blaži problem s alkoholom, rizik za dijete i dalje postoji. Pokazao se negativan učinak na psihološku dobrobit djece, bez obzira na ozbiljnosti poremećaja uzrokovanog uporabom alkohola ili druge psihijatrijske poremećaje, stupanj obrazovanja roditelja, financijske poteškoće ili životne okolnosti u kojima se nalaze.

U odnosu na mentalno zdravlje djece i mladih čiji roditelji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola, Haugland i suradnici (2020) potvrđuju kako je izloženost roditeljskoj intoksikaciji alkoholom tijekom adolescencije povezana s nepovoljnim razvojnim ishodima. Intoksikaciju DSM-5 definira kao stanje koje nastaje nakon konzumacije alkohola i karakterizira se nizom simptoma uzrokovanih prisutnošću alkohola u organizmu poput narušene motoričke funkcije, promjena u raspoloženju, oštećenja koncentracije, smanjene sposobnosti prosudbe te poremećaja u koordinaciji. Gore navedeni autori navode i da je izloženost roditeljskoj intoksikaciji alkoholom nekoliko puta godišnje povezana s nižom procjenom vlastitog zdravlja i višom procjenom mentalnih poteškoća adolescenata. Navedeno istraživanje pokazalo je kako je dvostruko veća vjerojatnost da će adolescenti koji svjedoče intoksikaciji alkoholom svojih roditelja na mjesečnoj razini ili češće, prijavljivati zdravstvene probleme.

Posljedice izloženosti roditeljskoj intoksikaciji alkoholom na mentalno zdravlje mladih istraživali su Klostermann i suradnici (2011) te navode kako mladi koji odrastaju uz roditelja ovisnog o alkoholu izvještavaju o više depresivnih simptoma, manje učinkovitih strategija suočavanja sa zahtjevnim životnim situacijama (više izbjegavajućih ponašanja – pušenje i konzumacija alkohola) za razliku od njihovih vršnjaka. Slično potvrđuju i Iacopetti i sur. (2021) navodeći kako se povećava vjerojatnost povišenih emocionalnih odgovora i osjećaj akutnog stresa kod djece koja žive s roditeljem ovisnim o alkoholu. Ramstedt i suradnici (2022) izvještavaju o sličnim rezultatima svoje studije koja je pokazala kako je kod adolescenata čiji roditelji problematično konzumiraju alkohol povećan rizik od razvijanja problema sa zdravljem, psihosomatskih problema te korištenja lijekova za depresiju, razvijanja problema sa spavanjem i tjeskobe. Istraživanje je također pokazalo kako ovi adolescenti imaju više problema u školi. Nadalje, istraživanje Wahlströma i suradnika (2023) pokazuje kako je problematična konzumacija alkohola kod roditelja povezana s pogoršanim subjektivnim zdravljem adolescenata, većom vjerojatnošću prekomjernog opijanja, lošijim odnosima s roditeljima i većom vjerojatnošću pesimistične orijentacije prema budućnosti. Finnan i suradnici (2015) nadalje dokažu povezanost roditeljskog problema konzumacije alkohola s korištenjem sredstva ovisnosti kod

adolescenata, kao i s kršenjem pravila i agresivnim ponašanjem. Isto potvrđuju Stephenson i suradnici (2023) koji su istraživali povezanost konzumacije alkohola roditelja na konzumaciju alkohola njihove adolescentne djece te su rezultati pokazali kako je veća konzumacija alkohola roditelja povezana s višim razinama konzumacije alkohola njihovih adolescenata. Donaldson i suradnici (2016) su u svojem istraživanju došli do rezultata kako su roditeljsko rizično korištenje alkohola, uz nižu razinu roditeljskog nadgledanja i topline, te roditeljski stavovi o korištenju alkohola njihove djece, povezani s češćim naglim opijanjem adolescenta (engl. *binge drinking*) te je naglo opijanje tijekom adolescencije i rane odraslosti predviđalo vjerojatnost uhićenja 8 – 14 godina kasnije. O sličnim rezultatima izvještavaju i Mondragón i Medina-Mora (2022) te navode rezultate svoje studije koja pokazuje kako su sudionici istraživanja čiji roditelji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola u većem riziku za naglo opijanje i razvoj ovisnosti o alkoholu. Prikazane rezultate potvrđuju i mnoge druge studije (npr. Alti, 2014; Mares i sur., 2011; Rossow i sur., 2016).

Istraživanja koja su proučavala vezu između roditeljske konzumacije alkohola i očekivanja adolescenata o učincima alkohola (engl. *alcohol expectance*: uvjerenje da će konzumacija alkohola izazvati određene bihevioralne, emocionalne ili kognitivne učinke, bilo kod osobe koja pije ili kod drugih; Montes i sur., 2017) pokazuju da je roditeljska konzumacija alkohola povezana s pozitivnim očekivanjima mladih o učincima alkohola (Chen i sur., 2020; Smit i sur., 2020; Zaso i sur., 2023). Pozitivna očekivanja o učincima alkohola povezana su s povećanom i učestalijom konzumacijom alkohola kod mladih (Smit i sur., 2018). Istraživanja jasno pokazuju da su posljedice odrastanja u obiteljima u kojima roditelj/roditelji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola ili imaju epizode intoksikacije alkoholom značajne i vidljive, posebno u adolescenciji (iako intoksikacija alkoholom sama po sebi nije klasificirana kao poremećaj, ona predstavlja ključan koncept za razumijevanje učinaka alkohola i potencijalnih komplikacija povezanih s njegovom uporabom). Posljedice sežu od narušenog mentalnog zdravlja (samopoštovanje, samopouzdanje, depresija, stres) do upuštanja u rizična ponašanja i razvoja problema u ponašanju, kao što su korištenje sredstava ovisnosti, delinkvencija i nasilni obrasci ponašanja. Važno je napomenuti da su posljedice vidljive čak i kod djece čiji roditelji imaju samo epizode pijenja, a ne nužno poremećaj uzrokovan uporabom alkohola.

ZAŠTITNI ČIMBENICI KOD DJECE ČIJI RODITELJI IMAJU POREMEĆAJ UZROKOVAN UPORABOM ALKOHOLA

Kao što je već navedeno, utvrđeno je mnogo ozbiljnih posljedica odrastanja u obitelji u kojima su roditelji razvili poremećaj uzrokovan uporabom alkohola. Posljedično, mnogi znanstvenici bavili su se istraživanjem čimbenika koji su „zaštitili“ djecu i mlade od negativnih posljedica odrastanja u obitelji opterećenih ovim rizikom. Zaštitnim čimbenicima se nazivaju oni čimbenici koji olakšavaju postizanje pozitivnih rezultata (Bell i sur., 2011), odnosno definiraju se kao karakteristike koje su povezane s pozitivnim mentalnim stanjima i psihološkim blagostanjem, a koje smanjuju negativan utjecaj čimbenika rizika na razvojne ishode (Heinsch i sur., 2022). Istraživanjima su identificirani individualni zaštitni čimbenici, kao i oni u okruženjima poput obitelj, škole i šireg okruženja.

Pearson i suradnici (2011) istraživali su može li samoregulacija djece i mladih biti zaštitni čimbenik koji smanjuje rizike povezane s odrastanjem s roditeljem koji je razvio poremećaj uzrokovan upora-

bom alkohola. Rezultati pokazuju da je veća samoregulacija povezana s manje negativnih posljedica povezanih s alkoholom, kao što su zanemarivanje obaveza, promjene raspoloženja, fizički sukobi i odlazak u školu ili na posao pod utjecajem alkohola. Međutim samoregulacija nije bila povezana s učestalošću konzumacije alkohola kod djece i mladih. Sen-Aslan (2021) u svojem radu samoregulaciju također opisuje kao zaštitni čimbenik koji je važan u sprječavanju pojave navedenih problema povezanih s konzumacijom alkohola. Arruda da Silva i Santos da Silva (2011) istraživale su koje su to osobne karakteristike djece očeva ovisnika o alkoholu povezane s učinkovitijim suočavanjem s negativnim iskustvima tijekom odrastanja. Rezultati ovog kvalitativnog istraživanja pokazali su da je fleksibilan i pozitivan temperament bio zaštitni čimbenik koji je djecu činio otpornijom. Uz ovaj rezultat, istraživanje je pokazalo da su bitni zaštitni čimbenici uspostavljanje distance u odnosu na traumatično iskustvo, samosvijest i vizija svog života u budućnosti koji je drugačiji od života njihovih očeva. U prilog tome govori i novije istraživanje autorice Eiden i suradnika (2020) koje je pokazalo da je skupina djece roditelja ovisnih o alkoholu koja je razvila otpornost bila percipirana kao prilagodljiva na nove situacije. Istraživanja pokazuju da je muški spol svojevrsna zaštita (Fenton i sur., 2013; Lotito-Meier, 2016) jer dječaci često koriste aktivnije strategije suočavanja s problemima, poput sporta, dok su djevojčice ranjivije za razvoj internaliziranih problema. S druge strane djevojke će češće tražiti socijalnu podršku (Eschenbeck i sur., 2007). Istraživanje Slutske i suradnika (2008) pokazalo je da nema razlika u odnosu na spol djeteta s obzirom na rizik da će kasnije razviti problematičnu uporabu alkohola. Kako rezultati istraživanja u odnosu na spol djece i posljedice na razvojne ishode nisu jednoznačni, potrebno je te rezultate promatrati s dozom kritičnosti. Sposobnost traženja podrške od odraslih osoba također se u istraživanjima spominje kao svojevrsni zaštitni čimbenik (Conners-Burrow, 2013; McLaughlin i sur., 2014). Uz navedeno, veće samopouzdanje (Abdel-Khalek, 2016; Haverfield i Theiss, 2016; Kim i Lee, 2011; Omkarappa i Rentala, 2019) te starija razvojna dob (Kim i Lee 2011; Włodarczyk i sur., 2017) pokazali su se značajnim zaštitnim čimbenicima.

U odnosu na zaštitne čimbenike u obiteljskom okruženju, istraživanja pokazuju kako pozitivna obiteljska klima može predstavljati zaštitni čimbenik u razvoju rizičnih ponašanja ili problema s mentalnim zdravljem djece čiji su roditelji razvili poremećaj uzrokovan uporabom alkohola. Finan i suradnici (2015) opisuju da visoka razina obiteljske kohezije i prilagodljivosti može biti zaštita od razvoja eksternaliziranih i internaliziranih problema u ponašanju kod djece roditelja ovisnih o alkoholu te im daje osjećaj zaštite i brige. Koheziju i prilagodljivost obitelji kao zaštitni čimbenik u ovom kontekstu navode Ólafsdóttir i suradnici (2018) te Patel (2018). Arruda da Silva i Santos da Silva (2011) zaključuju kako je prisutnost odgovornog i pouzdanog člana obitelji snažan zaštitni čimbenik koji pomaže djeci roditelja ovisnih o alkoholu da prevladaju rizično obiteljsko okruženje u kojem odrastaju. Postojanje barem jedne odrasle osobe kojoj se djeca i mladi mogu povjeriti i s kojom mogu podijeliti svoja iskustva i osjećaje djeluje kao zaštitni čimbenik. Ovaj rezultat potvrđuje i istraživanje koje su proveli Sheridan, Hight i Cleeland (2011), a koje pokazuje da je podrška koju su djeca koja odrastaju s roditeljem koji je razvio poremećaj uzrokovan uporabom alkohola primala od svojih djedova i baka bila statistički značajno povezana s manjom razinom društvenih problema te smanjenom razinom eksternaliziranih problema i agresivnosti. Goeke (2017) u svojem istraživanju zaštitnih čimbenika djece roditelja ovisnih o alkoholu pokazala je da je najznačajniji zaštitni čimbenik bliski odnos s braćom i sestrama. Sudionici istraživanja istaknuli su kako je, unatoč napetim odnosima s obitelji, odanost među braćom i sestrama povećavala osjećaj utjehe i smanji-

vala osjećaj usamljenosti. Zaštitni utjecaj dobrog odnosa s braćom i sestrama potvrdili su također Gašior (2014) te Grzegorzewska i Cierpiałkowska (2014). Kao važni zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju koji ublažuju utjecaj roditeljske konzumacije alkohola pokazali su se i obiteljski rituali i tradicija (Goeke, 2017; Järvinen, 2015).

Istraživanja također pokazuju da privrženost s roditeljem koji nije razvio poremećaj uzrokovan uporabom alkohola pridonosi smanjenju rizičnih ponašanja (Park i Scheep, 2015). Eiden i suradnici (2016) iznose rezultate istraživanja koji pokazuju da kvaliteta odnosa između majke i djeteta djeluje kao zaštitni čimbenik u obiteljima gdje očevi imaju problem s konzumacijom alkohola. Majčinska toplina i osjetljivost u ranom djetinjstvu su od značajne važnosti za daljnji razvoj djeteta, posebno u ovoj vrsti nepredvidljivog okruženja (Raby i sur., 2015).

U odnosu na školsko okruženje Brumback i sur. (2021) ističu važnost odnosa s barem jednim učiteljem/mentorom koji im je pomogao u jačanju samopoštovanja i samopouzdanja (uz jačanje akademskih vještina). Grzegorzewska i Cierpiałkowska (2014) navode kako je podrška učitelja izrazito bitna kod djece u srednjem djetinjstvu i mladih u kasnijoj adolescenciji. Istraživanje pokazuje da je većina djece roditelja ovisnih o alkoholu koji su ostvarili pozitivne razvojne ishode voljelo ići u školu, odnosno osjećalo povezanost i privrženost školi. Kim i Lee (2011) i Goeke (2017) ističu da je jedan od zaštitnih čimbenika i volontiranje te sudjelovanje u izvanškolskim aktivnostima. Naime uključenost u što više aktivnosti (sport, kazalište, zbor, članstvo u klubovima) omogućilo je djeci koja odrastaju s ovim rizikom da stvore „odmak“ od obiteljskog života. Uključenost u izvannastave aktivnosti kao zaštitni čimbenik spominju Snellman, Silva i Putnam (2015) te Sawant (2020).

Kao i u okruženju obitelji i škole, i u širem okruženju identificirani su neki zaštitni čimbenici koji mogu smanjiti moguće posljedice odrastanja uz roditelja s poremećajem uzrokovanim uporabom alkohola. Studije koje su istraživale utjecaj socijalnih čimbenika na emocionalne probleme kod studenata čiji su roditelji razvili poremećaj uzrokovan uporabom alkohola, pokazale su da studenti koji žive u urbanim područjima imaju manje simptoma tjeskobe i stresa u usporedbi sa studentima koji žive u ruralnim područjima (Chen i sur., 2011; Hebbani i sur., 2018). Isto istraživanje je pokazalo kako dobar odnos s vršnjacima može biti medijator između samog statusa djece roditelja ovisnih o alkoholu i depresivnog raspoloženja. Grzegorzewska i Cierpiałkowska (2014) su regresijskom analizom pokazale da je važni zaštitni čimbenik u razvoju eksternaliziranih problema u ponašanju podrška vršnjaka i to najviše u srednjem djetinjstvu. Nadalje se u nekoliko studija (Goeke, 2017; Hebbani i sur., 2018; Kim i Lee, 2011) pokazalo kako je otpornost i dobrobit djece roditelja ovisnih o alkoholu podržana sudjelovanjem u kulturnim tradicijama kao što su vjerski obredi, sajmovi i festivali. Hebbani i suradnici (2018) posebno ističu religioznost kao zaštitni čimbenik s obzirom da je religioznost povezana s dostupnošću veće socijalne podrške i socijalnom integracijom.

Tablica 1

Pregled značajnijih zaštitnih čimbenika na individualnoj razini, u obiteljskom i školskom okruženju te u širem okruženju u kontekstu odrastanja s roditeljem koji je razvio poremećaj uzrokovan upotrebom alkohola

Razina zaštitnih čimbenika	Zaštitni čimbenici	Reference istraživanja
Individualni zaštitni čimbenici	<p>bolja samoregulacija</p> <p>fleksibilan i pozitivan temperament</p> <p>mogućnost psihološkog odmaka od traumatskih iskustava, samosvijest i vizija budućnosti</p> <p>veće samopouzdanje</p> <p>ženski spol (u smislu češćeg traženja socijalne podrške)</p> <p>muški spol (češće korištenje aktivnih strategija suočavanja kao što je sudjelovanje u sportskim aktivnostima)</p> <p>starija razvojna dob</p> <p>vještine traženja podrške od odraslih</p>	<p>Pearson i sur. (2011); Sen-Aslan (2021)</p> <p>Arruda da Silva i Santos da Silva (2011); Eiden i sur. (2020); Job i sur. (2020); Ravindran i sur. (2018)</p> <p>Arruda da Silva i Santos da Silva (2011)</p> <p>Haverfield i Theiss (2016); Kim i Lee (2011)</p> <p>Eschenbeck i sur. 2007; Fenton i sur., 2013; Lotito-Meier, 2016</p> <p>Kim i Lee (2011); Włodarczyk i sur. (2017)</p> <p>Connors-Burrow i sur. (2013, McLaughlin i sur. (2014)</p>
Zaštitni čimbenici u obiteljskom okruženju	<p>visoka razina obiteljske kohezije i prilagodljivosti</p> <p>prisutnost odgovornog i pouzdanog člana obitelji</p> <p>bliski odnos s braćom i sestrama</p> <p>obiteljski rituali i tradicija</p> <p>privrženost s roditeljem koji nije razvio ovisnost o alkoholu</p>	<p>Finan i sur. (2015); Ólafsdóttir i sur. (2018); Patel (2018)</p> <p>Arruda da Silva i Santos da Silva (2011); Sheridan i sur. (2011)</p> <p>Goeke (2017); Gąsior (2014)</p> <p>Goeke (2017); Järvinen, (2015)</p> <p>Eiden i sur. (2016); Molina i sur. (2010); Niccols i sur. (2012); Park i Scheep (2015),</p>
Zaštitni čimbenici u školskom okruženju i širem okruženju	<p>pozitivan odnos s barem jednim učiteljem/mentorom</p> <p>volontiranje i sudjelovanje u izvanškolskim aktivnostima</p> <p>život u urbanoj sredini</p> <p>odnos s vršnjacima</p> <p>sudjelovanje u kulturnim tradicijama, religioznost/duhovnost</p>	<p>Brumback i sur. (2021); Grzegorzewska i Cierpiatkowska (2014)</p> <p>Goeke (2017); Kim i Lee (2011); Sawant (2020); Snellman i sur. (2015)</p> <p>Chen i sur. (2011); Hebbani i sur. (2018),</p> <p>Grzegorzewska i Cierpiatkowska (2014); Hebbani i sur. (2018),</p> <p>Goeke (2017); Hebbani i sur. (2018); Kim i Lee (2011)</p>

U Tablici 1. sistematizirano su prikazani rezultati studija koje su istraživale zaštitne čimbenike. Vidljivo je kako postoji veći broj čimbenika koji štite djecu i mlade od rizika koje nosi odrastanje s

roditeljem koji je razvio poremećaj uzrokovan uporabom alkohola, bilo da se oni nalaze u individui ili u okruženjima u kojima ona živi i ostvaruje svakodnevne interakcije.

PREVENCIJA POSLJEDICA ODRASTANJA U OBITELJIMA GDJE RODITELJ IMA POREMEĆAJ UZROKOVAN UPORABOM ALKOHOLA

Učinkovit odgovor društva na problem odrastanja u obitelji gdje roditelj ima poremećaj uzrokovan uporabom alkohola trebao bi započeti na mjestu gdje problem prvotno nastaje. Naime podaci pokazuju (npr. ESPAD Group, 2020) kako u mnogim zemljama postoje vrlo tolerantni stavovi oko konzumacije alkohola već u ranoj dobi te je prevalencija mjesečnog pijenja mladih visoka. Implementacijom sveobuhvatnih preventivnih intervencija (politika, strategija i programa) koje ciljaju na prevenciju konzumacije alkohola mladih moguće je prevenirati mnoge probleme, uključuju i razvoj poremećaja uzrokovanog uporabom alkohola.

U prevencijskoj znanosti je jedno od najviše razvijenih područja prevencija uporabe sredstava ovisnosti (uključujući alkohol) te su razvijeni standardi kvalitete u odnosu na sadržaj preventivnih intervencija u području korištenja sredstva ovisnosti (UNODC/WHO *International Standards on Drug Use Prevention*, 2018) i u odnosu na njihov proces kreiranja i implementacije (*European drug prevention quality standards*, 2011). Ovi dokumenti pružaju smjernice i praktičarima u području prevencije, i donositeljima odluka za razvoj i implementaciju učinkovitih programa, politika, strategija i programa (onih utemeljenih na dokazima učinkovitosti). Uz standarde kvalitete u području prevencije uporabe sredstava ovisnosti, važan resurs su i baze učinkovitih intervencija (programa i strategija) poput *Xchange Prevention Registry (EUDA)* i *The Blueprints for Healthy Youth Development (SAD)*. Posebno je za naš kontekst značajna Xchange baza intervencija budući da daje prikaz preventivnih intervencija koje su implementirane u Europi te je jedina baza intervencija koja rangira intervencije po njihovoj učinkovitosti od potencijalno štetnih do učinkovitih. U ovoj bazi se nalazi 25 intervencija koje su usmjerene na prevenciju uporabe alkohola djece i mladih. Od njih 25 samo su tri rangirane kao učinkovite (intervencije za koje postoje uvjerljivi, dosljedni i trajni učinci za relevantne ishode utvrđeni u dvije ili više evaluacijskih studija izvrsne kvalitete u Europi). To su *Unplugged* (u Hrvatskoj se implementira pod nazivom *Imam stav*) – univerzalna razina prevencije, *Good Behaviour Game (GBG)* - univerzalna razina prevencije, *The Utrecht Coping Power Programme (UCPP)* – univerzalna, selektivna i indicirana razina prevencije). Uz njih su i tri intervencije rangirane kao „vjerojatno učinkovite“ te za njih postoje uvjerljivi i dosljedni učinci za relevantne ishode utvrđene u najmanje jednoj evaluacijskoj studiji izvrsne kvalitete u Europi. To su intervencije: *Functional Family Therapy (FFT)* – indicirana razina prevencije, *School Health and Alcohol Harm Reduction Project (SHAHRP)* – univerzalna razina prevencije, *IPSY - life skills training with discussions on school context and learning climate* – univerzalna razina prevencije. Svih 6 intervencija utječe na smanjenje rizičnih čimbenika, odnosno jačanje zaštitnih čimbenika za uporabu alkohola kod mladih koji su dokazani znanstvenim istraživanjima. Implementacijom učinkovitih preventivnih intervencija može se prevenirati razvoj poremećaja uzrokovanog uporabom alkohola te dugoročno utjecati na smanjenje broja djece koja odrastaju u obiteljima gdje su roditelji imaju ovaj poremećaj.

Kada se govori o prevenciji negativnih razvojnih ishoda za djecu koja odrastaju s roditeljem s poremećajem upotrebe alkohola (selektivna ili indicirana razina prevencije), nema puno učinkovitih preventivnih intervencija specifično namijenjenih ovoj populaciji djece. U Xchange bazi intervencija nalazi se samo jedna takva intervencija. Intervencija *Trampoline* je na selektivnoj razini prevencije i cilj joj je spriječiti razvoj poremećaja povezanih s konzumacijom alkohola i drugih sredstava ovisnosti kod djece iz obitelji u kojima je prisutna ovisnost o sredstvima ovisnosti (Xchange prevention registry, 2020). U odnosu na djelotvornost ove intervencije, Xchange baza intervencija preporučuje dodatne evaluacijske studije. S obzirom na nedostatak učinkovitih preventivnih intervencija za ovu specifičnu populaciju, očito je kako je potrebno uložiti napor u njihov razvoj. Pri tome je potrebno krenuti od identificiranih čimbenika koji mogu promovirati otpornost djece i pozitivne razvojne ishode, odnosno čimbenika koji mogu voditi negativnim razvojnim ishodima s naglaskom na one koje je intervencijama moguće mijenjati (Europski preventivni kurikulum, 2020). Uz navedeno je potrebno pri kreiranju preventivnih intervencija konzultirati ranije spomenute standarde kvalitete u području prevencije uporabe sredstava ovisnosti, bilo da se odnose na sadržaj i način implementacije ili kreiranje same preventivne intervencije. Kao primjer, a u odnosu na način implementacije intervencije (metode), istraživanja pokazuju da su preventivne intervencije za djecu roditelja s poremećajem uzrokovanim uporabom alkohola učinkovitije kada traju dulje od 10 tjedana i kada uključuju komponente treninga vještina za djecu, roditelje i cijelu obitelj (Bröning i sur., 2019). Programi koji uključuju ove komponente istaknuti su i drugim izvorima (npr. Guide to Implementing Family Skills Training Programmes for Drug Abuse Prevention; United Nations, 2012).

Vidljivo je da su dostupne učinkovite preventivne intervencije kojima je moguće prevenirati razvoj poremećaja uzrokovanog uporabom alkohola te da nema dovoljno učinkovitih preventivnih intervencija namijenjenih specifično djeci i mladima koji odrastaju u obiteljima gdje roditelj ima poremećaj uzrokovan uporabom alkohola. Ostaje na znanstvenoj i stručnoj zajednici da se više usmjere na ovu specifičnu populaciju djece te razvijaju preventivne intervencije koje bi učinkovito utjecale na smanjivanje brojnih posljedica odrastanja u obiteljima opterećenih ovim rizikom.

ZAKLJUČAK

Različite međunarodne klasifikacije poremećaja uzrokovanih uporabom alkohola, kao što su MKB-11 i DSM-5, nude različite definicije i pristupe ovom problemu, pri čemu MKB-11 naglašava fiziološke aspekte, dok DSM-5 pokriva širi spektar socijalnih i psiholoških problema. Prevalencija djece koja odrastaju s roditeljima koji su razvili poremećaj upotrebe alkohola je značajna, posebno ako se uzme u obzir visoka „tamna brojka“. Istraživanja pokazuju značajne razlike u prevalenciji djece roditelja s poremećajem konzumacije alkohola među zemljama EU, pri čemu baltičke zemlje i Francuska imaju najviše stope, dok su zemlje Južne Europe manje pogođene. U Hrvatskoj gotovo 1/4 odraslih navodi da su odrastali s osobom koja je imala problem s alkoholom. Sumirajući prikazana istraživanja u radu, zaključuje se kako su djeca čiji roditelji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola u većem riziku od razvoja problema kao što su poteškoće s mentalnim zdravljem, akademski neuspjeh, maloljetnička trudnoća, ali su i sklonija rizičnoj konzumaciji alkohola. Posljedice se javljaju i kod djece čiji roditelji samo povremeno piju, ne samo kod onih koji su razvili poremećaj uzrokovan uporabom alkohola. Samoregulacija, fleksibilan temperament i pozitivni obiteljski od-

nosi dokazali su se kao važni zaštitni čimbenici. Također i bliski odnosi s braćom i sestrama, prisutnost odgovornog člana obitelji i podrška od strane učitelja i vršnjaka igraju ključnu ulogu. U širem društvenom okruženju urbana sredina, podrška vršnjaka i religioznost mogu pomoći u ublažavanju posljedica odrastanja u obiteljima opterećenim ovim rizikom.

Važno je istaknuti kako postoje značajni izazovi pri praćenju stope prevalencije ovog fenomena, koji ujedno predstavljaju i ograničenja ovog rada. Prvi se odnosi na činjenicu da problem prekomjernog korištenja alkohola članova obitelji često ostaje skriven u obitelji i o njemu se rijetko govori i unutar i izvan obitelji (Cvančić i Rozika, 2017) što dovodi od visoke „tamne brojke“. Uz navedeno, ne postoji nacionalna sveobuhvatna studija koja se bavi ovim problem, dostupno je tek nekoliko istraživanja s ograničenim mogućnostima za generalizaciju rezultata na nacionalnoj razini. Drugi izazov odnosi se na činjenicu da se većina istraživanja temelji na retrospektivnom ispitivanju događaja prilikom kojeg je, zbog problema „sjećanja“, velika vjerojatnost „izgubljenih“ podataka (Toftshagen, 2012). Treći izazov se odnosi na načine kako je problem definiran u istraživanjima koja su se bavila ovom problematikom, odnosno kako je operacionaliziran problem – radi li se o blagim ili teškim razinama poremećaja uzrokovanog uporabom alkohola. Posljednje navedeno predstavlja izazov i u istraživanju posljedica koje poremećaj uzrokovan uporabom alkohola kod roditelja ima na razvojne ishode djece i mladih, kao i u istraživanjima zaštitnih čimbenika koji štite djecu i mlade od negativnih razvojnih ishoda.

No čak i kada se uzmu u obzir svi izazovi u istraživanju ovog fenomena, može se zaključiti da je prevalencija djece koja odrastaju s roditeljem koji ima poremećaj uzrokovan uporabom alkohola značajna te da su posljedice na razvojne ishode ozbiljne. Upravo stoga se čini važno istraživati zaštitne čimbenike koji se nalaze u individui te okruženja u kojima odrasta (obitelj, škola, šire okruženje). Učinkovit odgovor društva na ovaj problem leži u razvijanju intervencija (politika, strategija i programa) koje će prvenstveno smanjiti korištenje alkohola u društvu, a zatim specifično promovirati zaštitne čimbenike identificirane znanstvenim istraživanjima kako bi se ublažio negativan utjecaj odrastanja u obiteljima s roditeljima koji imaju poremećaj uzrokovan uporabom alkohola na djecu i mlade.

LITERATURA

- Abdel-Khalek, A. M. (2016). Introduction to the Psychology of Self-Esteem. *Self-esteem: Perspectives, Influences, and Improvement Strategies*, 1–23.
- Alti, R., Baker, P., Betts, K. S., Connor, J. P., Little, K., Sanson, A. i Olsson, C. A. (2014). The Role of Parental Alcohol Use, Parental Discipline and Antisocial Behaviour on Adolescent Drinking Trajectories. *Drug and Alcohol Dependence*, 134, 178–184. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2013.09.030>
- Američka psihijatrijska udruga. (2014). *Dijagnostički i statistički priručnik za duševne poremećaje: 5. izdanje*. Naklada Slap.
- Arruda da Silva, P. i Santos da Silva, M. R. (2011). Health Production in Adverse Contexts: A Study on the Life of Alcoholic-Fathers' Children. *Online Brazilian Journal of Nursing*, 10(2).

- Bell, C., Pham, A. V. i Carlson, J. S. (2011). Protective Factors. U S. Goldstein i J. A. Naglieri (ur.), *Encyclopedia of Child Behavior and Development* (str. 1168–1169). Springer. https://doi.org/10.1007/978-0-387-79061-9_2277
- Berg, L., Bäck, K., Vinnerljung, B. i Hjern, A. (2016). Parental Alcohol-Related Disorders and School Performance in 16-year-olds—a Swedish national cohort study. *Addiction*, 111(10), 1795–1803.
- Brumback, T., Thompson, W., Cummins, K., Brown, S. i Tapert, S. (2021). Psychosocial Predictors of Substance Use in Adolescents and Young Adults: Longitudinal Risk and Protective Factors. *Addictive Behaviors*, 121, 106985.
- Bröning, S., Kumpfer, K., Kruse, K., Sack, P. M., Schaubig-Busch, I., Ruths, S. i Thomasius, R. (2012). Selective Prevention Programs for Children from Substance-Affected Families: A Comprehensive Systematic Review. *Substance Abuse Treatment, Prevention, and Policy*, 7(1), 1–17.
- Bröning, S., Sack, P. M., Haevelmann, A., Wartberg, L., Moesgen, D., Klein, M. i Thomasius, R. (2019). A New Preventive Intervention for Children of Substance-Abusing Parents: Results of a Randomized Controlled Trial. *Child & Family Social Work*, 24(4), 537–546.
- Bryazka, D., Reitsma, M. B., Griswold, M. G., Abate, K. H., Abbafati, C., Abbasi-Kangevari, M. i Diress, M. (2022). Population-level risks of alcohol consumption by amount, geography, age, sex, and year: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2020. *The Lancet*, 400(10347), 185–235.
- Chen, C. Y., Storr, C. L., Liu, C. Y., Chen, K. H., Chen, W. J. i Lin, K. M. (2011). Differential Relationships of Family Drinking with Alcohol Expectancy Among Urban School Children. *BMC Public Health*, 11, 1–9.
- Chen, W. T., Wang, N., Lin, K.-C., Liu, C.-Y., Chen, W. J. i Chen, C.-Y. (2020). Childhood Social Context in Relation to Alcohol Expectancy Through Early Adolescence: A Latent Profile Approach. *Drug and Alcohol Dependence*, 208(107851). <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.107851>
- CHLDRN (2019). *Childhood Vulnerability in England 2019*. <https://www.gov.uk/government/publications/parents-with-alcohol-and-drug-problems-support-resources/parents-with-alcohol-and-drug-problems-guidance-for-adult-treatment-and-children-and-family-services>
- Conners-Burrow, N. A., McKelvey, L., Pemberton, J. R., Lagory, J., Mesman, G. R., Whiteside i Mansell, L. (2013). Moderators of the Relationship Between Maternal Substance Abuse Symptoms and Preschool Children's Behavioral Outcomes. *Journal of Child and Family Studies*, 22(8), 1120–1129. <https://doi.org/10.1007/s10826-012-9674-1>
- Cvančić, J. i Rozika, G. (2017). Alkoholizam kao problem u obitelji i društvu. *Sestrinski glasnik*, 22(1), 23–26.
- Donaldson, C. D., Handren, L. M. i Crano, W. D. (2016). The Enduring Impact of Parents' Monitoring, Warmth, Expectancies, and Alcohol Use on Their Children's Future Binge Drinking and Arrests: A Longitudinal Analysis. *Prevention Science*, 17, 606–614. <https://doi.org/10.1007/s11121-016-0656-1>
- Eiden, R. D., Lessard, J., Colder, C. R., Livingston, J., Casey, M. i Leonard, K. E. (2016). Developmental cascade model for adolescent substance use from infancy to late adolescence. *Developmental psychology*, 52(10), 1619.

- Eiden, R. D., Godleski, S. A., Colder, C. R., Livingston, J. A., Leising, M. C. i Leonard, K. E. (2020). Early Childhood Risk and Protective Factors Predicting Resilience Against Adolescent Substance Use. *Adversity and resilience science*, 1, 107–119.
- Eschenbeck, H., Kohlmann, C. W. i Lohaus, A. (2007). Gender differences in coping strategies in children and adolescents. *Journal of individual differences*, 28(1), 18–26.
- European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction (2011). *European drug prevention quality standards: A manual for prevention professionals*. Lisbon.
- Europski preventivski kurikulum (2020). *Priručnik za donositelje odluka, kreatora javnog mišljenja i kreatora politika u području znanstveno utemeljene prevencije korištenja sredstava ovisnosti*. Hrvatski zavod za javno zdravstvo; Edukacijsko-rehabilitacijski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- EUROSTAT (2022). *Frequency of alcohol consumption by sex, age and country of citizenship*. https://doi.org/10.2908/HLTH_EHIS_AL1C
- Evaluation of the Children of Alcohol Dependent Parents Program innovation fund: full report. (2023). <https://www.gov.uk/government/publications/evaluation-of-the-children-of-alcohol-dependent-parents-programme-innovation-fund/evaluation-of-the-children-of-alcohol-dependent-parents-programme-innovation-fund-full-report>
- Fenton, M. C., Geier, T., Keyes, K., Skodol, A. E., Grant, B. F. i Hasin, D. S. (2013). Combined Role of Childhood Maltreatment, Family History, and Gender in the Risk for Alcohol Dependence. *Psychological medicine*, 43(5), 1045–1057.
- Finan, L. J., Schulz, J., Gordon, M. S. i Ohannessian, C. M. (2015). Parental Problem Drinking and Adolescent Externalizing Behaviors: The mediating role of family functioning. *Journal of Adolescence*, 43(1), 100–110. <https://doi.org/10.1016/j.adolescence.2015.05.001>
- Gašior, K. (2014). Diversifying Childhood experiences of Adult Children of Alcoholics. *Alkoholizm i Narkomania*, 27(4), 289–304. [https://doi.org/10.1016/s0867-4361\(14\)70021-5](https://doi.org/10.1016/s0867-4361(14)70021-5)
- Glavak Tkalić, R., Miletić, G. M., Maričić, J. i Wertag, A. (2012). *Zlouporaba sredstava ovisnosti u općoj populaciji Republike Hrvatske: istraživačko izvješće*. Institut društvenih znanosti Ivo Pilar. https://www.pilar.hr/wpcontent/images/stories/dokumenti/elaborati/zlouporaba_sredstava_ovisnosti.pdf
- Goeke, J. (2017). *Identifying Protective Factors for Adult Children of Alcoholics*. School of Social work St. Catherine University and the University of St. Thomas St. Paul, Minnesota.
- Grant, B. F., Goldstein, R. B., Saha, T. D., Chou, S. P., Jung, J., Zhang, H., Pickering, R. P., Ruan, W. J., Smith, S. M., Huang, B. i Hasin, D. S. (2015). Epidemiology of DSM-5 alcohol use disorder: Results from the national epidemiologic survey on alcohol and related conditions III. *JAMA Psychiatry*, 72(8), 757. <https://doi.org/10.1001/jamapsychiatry.2015.0584>
- Grzegorzewska, I. i Cierpiałkowska, L. (2014). Social Support and Externalizing Symptoms in Children from Alcoholic Families. *Polish Journal of Applied Psychology*, 12(4), 9–28.
- United Nations (2012). *Guide To Implementing Family Skills Training Programmes for Drug Abuse Prevention*. <https://www.unodc.org/documents/prevention/family-guidelines-E.pdf>

- Harris, S. i Butler, S. K. (2017). Promoting Resilience in Children of Alcoholics. *Annual Review of Addictions and Offender Counseling, Volume III: Best Practices*, 64.
- Haugland, S. H., Coombes, L. i Strandheim, A. (2020). Parental Alcohol Intoxication and Adverse Health Outcomes Among Offspring. A 4-Year Follow Up HUNT Study Among 2399 Norwegian Adolescents. *Preventive Medicine Reports*, 20, 101170.
- Haverfield, M. C. (2016). "We just pretended as if everything was good": Communication about Alcohol in Families of Nonalcoholic and Alcoholic Parents. *Atlantic Journal of Communication*, 24(5), 276–288. <https://doi.org/10.1080/15456870.2016.1232260>
- Haverfield, M. C. i Theiss, J. A. (2016). Parent's Alcoholism Severity and Family Topic Avoidance about Alcohol as Predictors of Perceived Stigma Among Adult Children of Alcoholics: Implications for Emotional and Psychological Resilience. *Health communication*, 31(5), 606–616.
- Haverfield, M. C., Theiss, J. A. i Leustek, J. (2016). Characteristics of Communication in Families of Alcoholics. *Journal of Family Communication*, 16(2), 111–127. <https://doi.org/10.1080/15267431.2016.1146284>
- Hebbani, S., Ruben, J. P., Selvam, S. S. i Srinivasan, K. (2018). Influence of Socio-Cultural Factors on the Emotional Problems Among College Going Young-Adult Children of Parents with Alcoholism: A Study from South India. *Asian Journal of Psychiatry*, 37, 26–31.
- Heinsch, M., Wells, H., Sampson, D., Wootten, A., Cupples, M., Sutton, C. i Kay-Lambkin, F. (2022). Protective factors for mental and psychological wellbeing in Australian adults: A review. *Mental Health & Prevention*, 25(200192), 200192.
- Iacopetti, C., Londi, I., Patussi, V. i Cosci, F. (2021). Family Climate in Children Living with Parents Who Harmfully Consume Alcohol. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 28(5), 1128–1134.
- Job, A. K., Dalkowski, L., Hahlweg, K., Muschalla, B. i Schulz, W. (2020). Resilienz: längsschnittliche betrachtung von kindern mit risikofaktoren. *Praxis der Kinderpsychologie und Kinderpsychiatrie*, 69(8), 749–767.
- Jokinen, T., Alexander, E. C., Manikam, L., Huq, T., Patil, P., Benjumea, D., Das, I. i Davidson, L. L. (2021). A Systematic Review of Household and Family Alcohol Use and Adolescent Behavioural Outcomes in Low- and Middle-Income Countries. *Child Psychiatry & Human Development*, 52, 554–570. <https://doi.org/10.1007/s10578-020-01038-w>
- Juhásová, A. i Balážiová, P. (2021). Supportive Education for Children with Alcohol-Dependent Parents. *Zbornik radova Pedagoškog fakulteta*, 23, 27–42.
- Kelley, M. L., Pearson, M. R., Trinh, S., Klostermann, K. i Krakowski, K. (2011). Maternal and Paternal Alcoholism and Depressive Mood in College Students: Parental Relationships as Mediators of ACOA-Depressive Mood Link. *Addictive Behaviors*, 36(7), 700–706.
- Kim, H. K. i Lee, M. H. (2011). Factors Influencing Resilience of Adult Children of Alcoholics Among College Students. *Journal of Korean Academy of Nursing*, 41(5), 642–651.
- Klostermann, K., Chen, R., Kelley, M. L., Schroeder, V. M., Braitman, A. L. i Mignone, T. (2011). Coping Behavior and Depressive Symptoms in Adult Children of Alcoholics. *Substance Use & Misuse*, 46(9), 1162–1168. <https://doi.org/10.3109/10826080903452546>

- Lakshamma, V. T. i Kalavati, S. (2018). Parental alcohol-impact on children. *International Journal of Nursing Education*, 10(1), 37–42.
- Lipari, R. N. i Van Horn, S. L. (2017). Children Living with Parents who have a Substance Use Disorder. *The CBHSQ report*.
- Lotito-Meier, V. (2016). *Resiliency and Protective Factors in Adult Children of Alcoholics: A narrative review* [Diplomski rad]. St. Catherine University, Sofia.
- Lund, I. O., Bukten, A., Storrø, E. E., Moan, I. S., Skurtveit, S., Handal, M. i Rossow, I. (2015). A Cohort Study on Long-Term Adverse Effects of Parental Drinking: Background and Study Design. *Substance Abuse: Research and Treatment*, 9.
- Mares, S. H. W., Van Der Vorst, H., Engels, R. C. M. E. i Lichtwarck-Aschoff A. (2011). Parental Alcohol Use, Alcohol-Related Problems, and Alcohol-Specific Attitudes, Alcohol-Specific Communication, and Adolescent Excessive Alcohol Use and Alcohol-Related Problems: an Indirect Path Model. *Addictive Behaviour*, 36, 209–216.
- McLaughlin, A. E., Macdonald, G., Livingstone, N. i McCann, M. (2014). Interventions to Build Resilience in Children of Problem Drinkers. *Cochrane Database of Systematic Reviews*, 1–7.
- Minullina, A. F., Akramova, I. A. i Gurianova, O. A. (2015). The Study of the Actual Fears Structure of Children and Their Mothers. *Review of European Studies*, 7(5), 244–252.
- Molina, B. S., Donovan, J. E. i Belendiuk, K. A. (2010). Familial Loading for Alcoholism and Offspring Behavior: Mediating and Moderating Influences. *Alcoholism: Clinical and Experimental Research*, 34(11), 1972–1984.
- Mondragón, G. R. i Medina-Mora, I. (2022). Problematic alcohol use in Mexican students: Transmission from parents to children. *Salud Mental*, 45(1), 19–28.
- Montes, K. S., Witkiewitz, K., Andersson, C., Fossos-Wong, N., Pace, T., Berglund, M. i Larimer, M. E. (2017). Trajectories of positive alcohol expectancies and drinking: An examination of young adults in the US and Sweden. *Addictive Behaviours*, 73, 74–80. <https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2017.04.021>
- Moskalewicz, J., Room, R. i Thom, B. (2016). Comparative Monitoring of Alcohol Epidemiology Across the EU. *Baseline Assessment and Suggestions for Future Action. Synthesis Report*. PARPA-The State Agency for Prevention of Alcohol Related Problems.
- NACoA (2022). *Children with a Parent Addicted to Drugs or Alcohol*. <https://nacoa.org/>
- Niccols, A., Milligan, K., Sword, W., Thabane, L., Henderson, J. i Smith, A. (2012). Integrated Programs for Mothers with Substance Abuse Issues: A Systematic Review of Studies Reporting on Parenting Outcomes. *Harm Reduction Journal*, 9(1), 1–11.
- Ólafsdóttir, J., Hrafnadóttir, S. i Orjasniemi, T. (2018). Communication and Cohesion Among Family Members of Individuals with Substance Use Disorder in Iceland with a Focus on Adult Children of Addicts. *Journal of Drug and Alcohol Research*, 7(1), 1–9.
- Omkarappa, D. B. i Rentala, S. (2019). Anxiety, Depression, Self-Esteem Among Children of Alcoholic and Nonalcoholic Parents. *Journal of Family Medicine and Primary Care*, 8(2), 604–609.

- Park, S. i Schepp, K. G. (2015). A Systematic Review of Research on Children of Alcoholics: Their Inherent Resilience and Vulnerability. *Journal of Child and Family Studies*, 24(5), 1222–1231.
- Patel, S. (2017). *Substance Use: Family Meals, Conversations, and Family Cohesion* [Diplomski rad]. California State University.
- Pearson, M. R., D'Lima, G. M. i Kelley, M. L. (2011). Self-Regulation as a Buffer of the Relationship Between Parental Alcohol Misuse and Alcohol-Related Outcomes in First-Year College Students. *Addictive behaviors*, 36(12), 1309–1312.
- Public Health England (2020). *National statistics. Adult substance misuse treatment statistics 2019 to 2020: report*. <https://www.gov.uk/government/statistics/substance-misuse-treatment-for-adults-statistics-2019-to-2020/adult-substance-misuse-treatment-statistics-2019-to-2020-report>
- Raby, K. L., Roisman, G. I., Fraley, R. C. i Simpson, J. A. (2015). The Enduring Predictive Significance of Early Maternal Sensitivity: Social and Academic Competence Through age 32 Years. *Child Development*, 86(3), 695–708. <https://doi.org/10.1111/cdev.12325>
- Raitasalo, K., Holmila, M., Jääskeläinen, M. i Santalahti, P. (2019). The Effect of The Severity of Parental Alcohol Abuse on Mental and Behavioural Disorders in Children. *European child & adolescent psychiatry*, 28(7), 913–922. <https://doi.org/10.1007/s00787-018-1253-6>
- Raitasalo, K., Østergaard, J. i Andrade, S. B. (2021). Educational Attainment by Children with Parental Alcohol Problems in Denmark and Finland. *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 38(3), 227–242. <https://doi.org/10.1177/1455072520968343>
- Ramstedt, M., Raninen, J., Larm, P. i Livingston, M. (2022). Children with Problem Drinking Parents in Sweden: Prevalence and Risk of Adverse Consequences in a National Cohort Born in 2001. *Drug and Alcohol Review*, 41(3), 625–632. <https://doi.org/10.1111/dar.13406>
- Ravindran, O. S., Hima, K., Natarajan, S. i Sathianathan, R. (2018). Behavioral Problems and Temperamental Characteristics Among Children in Alcoholic Families. *Journal of Mental Health and Human Behaviour*, 23(1), 52.
- Rossow, I., Felix, L., Keating, P. i McCambridge, J. (2016). Parental drinking and adverse outcomes in children: A scoping review of cohort studies: Parental drinking and harms to children. *Drug and Alcohol Review*, 35(4), 397–405. <https://doi.org/10.1111/dar.12319>
- Sabljić, L., Radić, A., Momirović, A. i Borovečki, A. (2012). *Mladi i roditeljsko pijenje*. Služba za mentalno zdravlje i prevenciju ovisnosti Nastavnog zavoda za javno zdravstvo „Dr. A. Štampar“.
- Sawant, N. S. (2020). Children of Alcoholics: Are They Vulnerable or Resilient?. *Annals of Indian Psychiatry*, 4(2), 111.
- Şen-Aslan, H. (2021). A Family Problem: The Effects of Parental Alcohol on Children. *Nesne-Psikoloji Dergisi*, 9(19), 127–138.
- Sheridan, K., Haight, W. L. i Cleeland L. (2011). The Role of Grandparents in Preventing Aggressive and Other Externalizing Behavior Problems in Children from Rural, Methamphetamine-Involved Families. *Child Youth Services Review*, 33(9), 1583–1591. <https://doi.org/10.1016/j.chilyouth.2011.03.023>

- Slutske, W. S., D'Onofrio, B. M., Turkheimer, E., Emery, R. E., Harden, K. P., Heath, A. C. i Martin, N. G. (2008). Searching for an environmental effect of parental alcoholism on offspring alcohol use disorder: A genetically informed study of children of alcoholics. *Journal of Abnormal Psychology*, 117(3), 534–551. <https://doi.org/10.1037/a0012907>
- Smit, K., Voogt, C., Hiemstra, M., Kleinjan, M., Otten, R. i Kuntsche, E. (2018). Development of Alcohol Expectancies and Early Alcohol use in Children and Adolescents: A Systematic Review. *Clinical Psychology Review*, 60, 136–146. <https://doi.org/10.1016/j.cpr.2018.02.002>
- Smit, K., Voogt, C., Otten, R., Kleinjan, M. i Kuntsche, E. (2020). Alcohol Expectancies Change in Early to Middle Adolescence as A Function of the Exposure to Parental Alcohol Use. *Drug and Alcohol Dependence*, 211, 107938. <https://doi.org/10.1016/j.drugalcdep.2020.107938>
- Snellman, K., Silva, J. M. i Putnam, R. D. (2015). Inequity Outside the Classroom: Growing Class Differences in Participation in Extracurricular Activities. *Voices in Urban Education*, 40, 7–14.
- Solis, J. M., Shadur, J. M., Burns, A. R. i Hussong, A. M. (2012). Understanding the Diverse Needs of Children Whose Parents Abuse Substances. *Current Drug Abuse Reviews*, 5(2), 135–147. <https://doi.org/10.2174/1874473711205020135>
- Song, J., Bong, M., Lee, K. i Kim, S. I. (2015). Longitudinal Investigation into the Role of Perceived Social Support in Adolescents' Academic Motivation and Achievement. *Journal of Educational Psychology*, 107(3), 821.
- Stephenson, M., Heron, J., Bountress, K., Hickman, M., Kendler, K. S. i Edwards, A. C. (2023). The Effect of Parental Alcohol Use on Alcohol Use Disorder in Young Adulthood: Exploring the Mediating Roles of Adolescent Alcohol Expectancies and Consumption. *Journal of Adolescence*, 95(4), 716–728. <https://doi.org/10.1002/jad.121.48>
- Svjetska zdravstvena organizacija. (2019). *Međunarodna klasifikacija bolesti*, 11. izdanje (MKB-11). <https://icd.who.int/>
- The National Institute on Alcohol Abuse and Alcoholism (n.d.) *What is alcohol misuse?* <https://rethinkingdrinking.niaaa.nih.gov/how-much-too-much/what-alcohol-misuse>
- The Blueprints for Healthy Youth Development*. <https://www.blueprintsprograms.org/>
- Toftagen C. (2012). Threats to Validity in Retrospective Studies. *Journal of the advanced practitioner in oncology*, 3(3), 181–183.
- Torvik, F. A., Rognmo, K. i Tambs, K. (2012). Alcohol Use and Mental Distress as Predictors of Non-Response in a General Population Health Survey: The HUNT Study. *Social Psychiatry and Psychiatric Epidemiology*, 47(5), 805–816.
- UNODC/WHO (2018). *International Standards on Drug Use Prevention*. United Nations Office on Drugs and Crime and the World Health Organization.
- Xchange Prevention Registry*. <https://www.emcdda.europa.eu/best-practice/xchange>
- Wahlström, J., Magnusson, C., Svensson, J. i Låftman, S. B. (2023). Problematic Familial Alcohol Use and Adolescent Outcomes: Do Associations Differ by Parental Education? *Nordic Studies on Alcohol and Drugs*, 40(6), 606–624. <https://doi.org/10.1177/14550725231157152>

Włodarczyk, O., Schwarze, M., Rumpf, H. J., Metzner, F. i Pawils, S. (2017). Protective Mental Health Factors in Children of Parents with Alcohol and Drug Use Disorders: A Systematic Review. *Plos One*, 12(6), e0179140. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0179140>

Zaso, M. J., Eiden, R. D., Leonard, K. E., Colder, C. R. i Livingston, J. A. (2023). Parent Alcohol Use and Problems in Children's Alcohol-Related Learning and Subsequent Alcohol Use. *Substance Use & Misuse*, 58(14), 1829–1830. <https://doi.org/10.1080/10826084.2023.2256837>

Vedrana Strmečki

Central State Office for Demography and Youth, Department for Demography
and Migration, Service for Pronatal and Demographic Policy

Martina Ferić

Laboratory for Prevention Research (PrevLab), University of Zagreb Faculty of
Education and Rehabilitation Sciences

CHILDREN OF PARENTS WITH ALCOHOL USE DISORDER: PREVALENCE, PROTECTIVE FACTORS, AND DEVELOPMENTAL OUTCOMES

ABSTRACT

This article aims to systematically explore (1) the prevalence of children growing up in families where parents have an alcohol use disorder, (2) how the development of these children may be affected, and (3) which factors can protect children growing up in such an environment from negative developmental outcomes. Research has revealed that the prevalence of children growing up with a parent with an alcohol use disorder is high. The consequences are visible in almost all areas of a child's life: from mental health problems, academic failure, various risk behaviours, and the development of behavioural disorders. The article also reviews the research that has looked at identifying factors that can reduce the development of negative developmental outcomes in children and shows that these factors are present both at the individual level and in the environment in which the child grows up (family, school, wider community). The article also addresses the challenges of researching this phenomenon and possible preventive interventions.

Keywords: parental alcohol use disorder, prevalence, children's developmental outcomes, protective factors, prevention

Međunarodna licenca / International License:

Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0.